

## VREDNOTE MLADIH

### POVZETEK

*Esej predstavlja predavanje, ki ga je avtorica imela na Teološki fakulteti v Ljubljani v okviru predavanj s teološkega tečaja o aktualnih temah za študente in izobražence dne 19. novembra 1985.*

*Avtorica problematizira vrednotenje sploh, še posebej t. i. temeljno vrednoto, ki jo v sodobnem času najprecizneje izreka maksima Programa nekdanje Zveze komunistov Jugoslavije: "Nič, kar je bilo ustvarjenega, nam ne sme biti tako sveto, da bi ne moglo biti preseženo in da se ne bi umaknilo tistemu, kar je še bolj napredno, še bolj svobodno, še bolj človeško. "Kajti če ni nič tako svetega... je vse razpoložljivo." Citirani stavek opredeli avtorica kot primer, celo temeljni stavek nihilizma današnjega sveta: Vse in vsakdo je razpoložljiv za različne politične opcije.*

*Avtorica ugotavlja, da je govorjenje zgolj o vrednotah, ki ga manjkajo... nezadostno. Temeljno vprašanje je zaris epohalno novega svetega kot svetega. Kajti enačenje ideološko posvečenega in svetega je tisto, kar je pripeljalo svet do vsesplošne manipulacije, ko nobena stvar ni več nedotakljiva - sveta. Tudi človek ne. Tudi resnica ne. Tudi božje ne.*

### ABSTRACT

*The essay resumes the author's lecture in a course on actual subjects for students and intellectuals, held at the Faculty of Theology in Ljubljana, November 19th, 1985.*

*The author mediates over values, the basic value in particular, which at present time has been most clearly expressed in the Program of the former Communist Party of Yugoslavia: "Nothing which has been created is so sacred that it could not be surmounted, and would not give way to what is more progressive, more free, more human." If, however, nothing is as sacred... everything is at disposal. The above sentence is defined by the author as an example, as the fundamental sentence of nihilism of our time: Everything and everybody is available for various olitical options.*

*The author ascertains that the talk only about values that are lacking... is insufficient. The basic question is the creation of a new sacred world. Because equalization of the ideologically consecrated and holy is what led to a general manipulation, when nothing is intangible - sacred. Neither the human being. Nor the holy.*

V mojem dolgoletnem raziskovanju vrednot mladih se mi je dogajalo nekaj čudnega. Medtem ko sem imela po prvi raziskavi občutek, da o vrednotah mladih in o mladih samih vem veliko, če že ne vse, kar je pomembno, pa se mi je to prepričanje ob nadaljnjih raziskovanjih vse bolj podiralo. Ob poslednji anketi (leta 1981) sem spoznala, da o vrednotah ne vem veliko in da še manj vem o mladini sami. In kar je še hujše, spoznala sem, da tudi mladina sama ne ve, kaj so pravzaprav njene vrednote. Vprašala sem se: Ne ve ali ne pove? Če ne ve, zakaj ne ve; če ne pove, zakaj ne pove? Ali noče ali ne more?

Dvom je vrtal dalje: Kaj pa ti veš o vrednotah? Kaj je zate vrednota? Kaj je zate vredno? Ljubezen? Resnica? In kaj je ljubezen in kaj je resnica? In kaj je – sveto?

Šele ko sem začela obravnavati to vprašanje, je mladina zame postala nekaj drugega kakor zgolj predmet raziskovalne obdelave, predmet, ki ga moraš povsem operacionalizirati in tako razložiti in v tem smislu tudi odpraviti kot nekaj nerazpoložljivega. Ko namreč znanstvenik, sociolog, raziskuje neki pojav, t. i. “predmet dela”, si ga ogleda z vseh strani, poišče čim več povezav z drugimi pojavi – in ko to naredi, je zanj “zadeva” pravzaprav opravljena, pojav je razložen do konca – do naslednje raziskave, ko temu pojavu spet “prizna” samostojno “eksistenco” in skrivnostnost in ga začne ponovno raziskovati – toda spet zgolj kot predmet raziskave. Tisto, kar je “več” kakor “predmet raziskave”, npr. mladina v svoji še neizrečeni ali neizrekljivi resnici, je znanosti nedostopno. To velja tudi za sociologijo, za katero ne more biti načelnega problema v tem, kaj je vrednota oziroma kaj je mladina; ta problem preprosto uredi z operacionalnimi definicijami; na primer: vrednota je tisto, kar velja in po čemer ljudje uravnavajo svoje ravnanje, ali: vrednota je tisto stališče, ki se pritrdilno obnaša do določenega družbenega okolja ali družbenega sistema. Ne rečem, da gre tudi za čisto poljubnost, toda v bistvenem smislu. To je tako in drugače ne more biti. Sociolog mora obmejiti določen pojav in določiti ustrezen instrumentarij raziskovanja. Enako kakor z vrednoto naredi sociolog s problemom mladine, operacionalizira ta “predmet” raziskave; recimo: mladina so ljudje v starosti od ... do ... Od tu sociolog raziskuje in analizira naprej, npr.: “sortira” mladino na žensko in moško, živečo po vaseh ali v mestih itd. – ne pa tudi “nazaj” na vprašanje: *kdo* je mladina, *kdo* so mladi kot *ljudje*? Toda ko začneš spraševati, kaj je vrednota kot sveto in *kdo* so mladi kot *ljudje*, že prestopiš meje znanosti in se odpraviš na kaj čudno področje, kjer ni več samozavestnih, znanstvenih odgovorov in kjer nisi več angažiran kot uslužbenec znanosti ali raziskovalne institucije, temveč nekje v sebi, globoko zavezujoče, prizadeto.

V čem in zakaj prizadeto? *Prizadeto* ob tem, kar se z nami kot ljudmi dogaja: nekaj čudnega. Saj imamo vsi neke vrednote, s katerimi živimo, se z njimi srečujemo, z bližnjim in z družbo. Čeprav vrednote imamo, se nam ta svet nekako podira, ne le v materialnem pogledu, temveč bistveneje; nekako izgubljam tla pod nogami. Bolj ko ta svet gradimo, bolj se nekako udara v brez-d-no; bolj ko gradimo svojo varnost, bolj smo nevarni. Kje je tu napaka? Kaj se sploh dogaja? Bolj ko skušamo prebroditi krizo – ne le v ekonomskem pogledu – bolj se udiramo vanjo.

Kako more to biti? Saj smo vendar “podvzeli” vse, kar je bilo v naši moči, da se to ne bi dogajalo; da bi bilo vedno boljše! Celo napisano imamo črno na belem: “Nič, kar

je bilo ustvarjenega, nam ne sme biti tako sveto, da bi ne moglo biti preseženo in da se ne bi umaknilo tistemu, kar je še bolj napredno, še bolj svobodno, še bolj človeško.” (To je sklepni stavek iz Programa ZKJ.) Se pravi, pripravljene smo vse, kar smo kdaj ustvarili, zanikati, spremeniti, preseči. Vse in vsakogar. Vse smo postavili v službo boljšega.

Navedeni stavek torej deluje kot najvišja vrednota sama, saj se postavlja nad vse ustvarjeno in le-to prav postavlja v funkcijo tistega, kar naj bi bilo še boljše.

Oglejmo si ta stavek, ki govori o svetem in se sam predstavlja kot najvišja, torej najsvetejša maksima, podrobneje; kaj nam pove: *Nič nam ne sme biti tako sveto... kakor preseganje sólo!*

In res, nič več nam ni sveto:

- slepo bolščiijo mrtve poseke naših gozdov, črno se vali dim iz naših dimnikov, mrtve reke naplavlajo svoje ribe;
- zavrgli smo kot ne-sveto zgodovino/tradicijo, ki nam ne “paše”, ukinili smo zgodovinski spomin in postavili leto O oziroma to leto “presehamo”, se pravi, pomikamo ga naprej ali nazaj, kakor nam “paše”;
- mrtve smo vpregli v svoj voz; služiti nam morajo tako, da jih vsak dan ali kličemo za pričo brezprizivne veljavnost naših vsakodnevnih postopkov ali pa jih preklinjamo, da se bo vedelo, kaj je in kaj ni;
- in mi, živi, ki naj bi bili sami sebi najvišji cilj, smo vse bolj sredstvo neke čudne, kakor magične formule, ki nas vrti v svoj vrtinec in kar nekako čakamo, kdaj nas bo izvrigel – zakaj tudi mi, ljudje, nismo nič tako svetega, da ne bi mogli biti preseženi;
- resnica se nam vse bolj skriva; da bi bila nekaj svetega, že davno ne verjamemo in je skorajda ne iščemo, zakaj v luči prej opisane najvišje vrednote tudi nobena resnica ni tako sveta, da ne bi mogla biti presežena, se pravi uporabljena, če hočete, zmanipulirana v še-bolj-resnico, v še naprednejšo resnico;
- pravica se je smešno razkrojila v formalno pravico in velikokrat kaj banalno krivico, kajti tudi pravica ni nič tako svetega, da ne bi mogla biti presežena;
- narod se je zgmil vase, saj če se ne bi, bi se razblinil v internacionalistični evforiji, zakaj tudi narod ni nič tako svetega, da ne bi mogel biti presežen;
- verovanje v smislu konfesionalne vere je postalo zasebna in ne osebna stvar, zakaj tudi verovanje ni nič tako svetega, da ne bi moglo biti preseženo v še naprednejšo vero;
- tudi mladina, na kateri svet stoji, ni nič tako svetega, da ne bi mogla biti presežena v sredstvo za doseg te čudne prihajajoče prihodnosti.

In tako dalje...

Z drugih plati svetle medalje je razvidno, da ne gre zgolj za naše družbene razmere, temveč da se tako ali podobno, vsekakor pa na bistveno isti način, dogaja današnji svet kot tak. Zgoraj opisana maksima “Nič nam ne sme biti tako sveto, da ne bi moglo biti preseženo” je napisana iz čistih in v dobro usmerjenih pobud – zato mi tudi ne gre za kakšno očitjanje ali politično konfrontacijo s t. i. subjektivnimi silami – toda prav to, da gre za čiste pobude, stvar le še bolj oteži. Postavlja nas pred: Kako je to, da naše najčistejše in najboljše namere padajo v brez-dno, tako rekoč v svoj lastni udor? Kako more biti,

da se nam vse, česar se lotimo, spreminja v prekletstvo, saj smo vendar kot najvišjo vrednoto razglasili, da ni nič tako sveto, da ne bi moglo biti boljše?! - Morda je prav tu napaka?!

Zakaj če ni nič sveto, more biti vse ne le preseženo v svetejše, temveč najpoprej prekleto; če ni nič trdnega, more biti vse premakljivo, če ni nič nedotakljivega, more biti vse dotakljivo, če ni nič zavezujočega, more biti vse razvezljivo. *Sprotno udiranje že doseženih tal je posledica prav te najvišje vrednote sodobnega človeka*, kakor jo izklicuje in zarisuje navedena maksima.

Razumljivo je, da je ta maksima najvišja vrednota sodobnega človeka in se postavlja pred nas kot sveta, saj je postavljena nad vsako sveto stvar in jo ta maksima – sama s seboj prepušča na milost in nemilost vsakodnevnega praktičnega uma. Uporabi in izrabi jo v nekaj še boljšega. Ta maksima je obenem zarisani *cilj* delovanja, horizont in utemeljitev sredstev njenega uresničenja, se pravi, da je horizont vrednotenja in delovanja sodobnega človeka.

Kaj torej edino morejo biti vrednote *znotraj* pravkar razprtega horizonta najsvetejše vrednote sodobnega človeka? Nič drugega kakor *pogoji* uresničenja prav te maksime: nič ni tako sveto, da ne bi moglo biti preseženo. Vrednote so *znotraj* tega horizonta samo točke u-pot-ovanja tega gibanja; so točke že dosežene, zadržane in za pre-seganje pripravljene volje do moči. To velja za vse t. i. vrednote; če vzamemo za zgled “vrednote” resnico: resnica ali neko dejstvo je samo toliko časa resnica oziroma dejstvo, kolikor prispeva k uspehu *volje do moči*, potem pa “postane” ne-resnica ali ne-dejstvo, ki ga je treba – v imenu volje do moči oziroma njenega samopreseganja – preseči, zavreči.

Enako je z drugimi “vrednotami”. Narava, na primer, je samo toliko “vredna”, kolikor jo moremo izkoriščati – sicer pa ni vredna nič; kvečjemu kakšen pesnik se “zagleda” vanjo in opeva njeno čudežnost, njeno vdanost; njo kot mater zemljo. (Prav pesnik je tisti, ki priča, da narava, čudež, *je* in s svojo besedo ob-mej-uje nihilizem volje do moči).

Enako je s človekom: samo dokler je subjektivno pripravljen služiti t. i. objektivni resnici, je kaj vreden; ko se kakor koli ustavi na tej poti, ni nič več vreden volje do moči in njene naklonjenosti do njega: “Naj pogine, pes!” Kajti takšen človek je za voljo do moči mrtev; njegova morda dejanska usmrtitev je le praktična posledica te apriorne usmrtitve človeka kot nečesa ne-vrednega za voljo do moči.

Sodobni človek JE na način volje do moči; na način neprenehnega za-NI-kanja se človek po spiralasti poti bliža samemu sebi – vsaj upa, da bo tako in da bo na koncu te poti samega sebe tudi našel, namreč samega sebe kot Trdno točko, Temelj sveta, samega sebe kot Boga.

To je svet nihilizma, vendar ne v slabem pomenu; ta svet nihilizma predstavlja življenje nekaj generacij ljudi, ki so za to sveto resnico žrtvovali tudi svoja življenja. Problem je torej veliko globlji in bolj zapleten, kako bi si ga moglo predstavljati preprosto zanikanje te resnice; zanikanje te resnice sodobnega človeka bi samo zapadlo v zanikanje.

Nietzsche je resnico sodobnega človeka povedal in opisal, zato ga je zadel in ga še vedno zadeva očitek nihilizma. Zgodilo se mu je, da je kriv tisti, ki resnico pove, in ne tisto, kar in kakor je. Tisti, ki resnico pove, ne more biti lažnivec ali zanikovalec resnice,

temveč njen glasnik. Kaže naprej in “čez”, zakaj že to, da je neko resnico mogel povedati, kaže, da ni povsem utopljen v to resnico, ki jo pričuje.

Ne pozabimo na Nietzschejevo alegorično zgodbo O norem človeku, zapisano v *Veseli znanosti*. Nori človek je s svetilko pri belem dnevu taval po mestu in nezaslišno kričal: “Iščem Boga! Iščem Boga!” In ljudje ga niso razumeli, posmehovali so se mu. Še manj so razumeli njegov izklic: “Mi smo ga umorili – vi in jaz!” Nihče ga ni zares slišal. V tej popolni osamljenosti je nori človek moral spoznati: “Prišel sem prezgodaj, ta strašni dogodek – uboj Boga – še ni prišel do človeških ušes. Blisk in grom potrebujeta svoj čas, svetloba zvezd potrebuje svoj čas, da jo potem, ko se je že zableščala, vidimo, in ta strašni dogodek nam je še vedno tuj kot najbolj oddaljeno ozvezdje – in vendar smo prav *mi* to storili.” In nadalje se sprašuje nori človek: “S kakšno vodo bi se mogli očistiti in sprati s sebe to božjo kri? S katerimi svetimi igrami bi mogli preigrati ta dogodek in iznajti novo epohalno svetost?”

Za epohalno nov za-ris svetega torej gre! Nič ni tako sveto, da ne bi moglo biti preseženo. Takšen za-ris dobesedno jemlje svetu in človeku njuno svetost.

Govorjenje o vrednotah, tudi o vrednotah mladih, ni predvsem raziskovanje in naštevanje *stališč* ljudi do tega ali onega, češ, mladi mislijo o tem in tem tako in tako – to naj bi bila potem že slika njihovega vrednotenja. Nasprotno, prav zamenjavanje vrednote s stališčem (do te ali one stvari) bistveno spada v svet in način mišljenja, kjer vrednote niso nič drugega kot zgolj pogoji in orodje za doseg tega ali onega cilja. Skozi stališča ljudi se nedvomno zrcali vrednotenje, vendar vrednota ni stališče in stališče ni vrednota, pa četudi si pri tem pomagamo tako, da vrednote razdelimo na “pozitivne” in “negativne”.

Nori, bolj brezumni človek še vedno ni našel Boga in še vedno ni nihče tako glasno in pretresljivo izkriknil človeške bolečine, da bi to zares slišali. Še več, še tistega, kar je že bilo iz-klicano, nismo slišali! Saj je že Dostojevski vse povedal o Velikem inkvizitorju kot poosebljanju Nad-človeka, ki mu nič ni več sveto, in o revoluciji kot načinu volje do moči, in o revolucionarjih kot restavratorjih vedno enega in istega. Nietzsche je izklical *bolečino* in revnost, osamljenost Nadčloveka. Njegov iz-klic pa je bil ne le preslišan, temveč še hujše: kar povzet v samo voljo do moči kot njen lastni instrumentarij.

Ali če se preselimo na domača tla, kaj nas ni že Kocbek pozval: “uporabimo novo govorico, novo bratstvo, novo svetost”?! (Zbrane pesmi II, str. 126) In vendar vsi ti iz-klici niso bili slišani; svet gre brezumno naprej. Vedno daljši je ta čas; ta čas je *dolg-čas* v bistvenem smislu; svetosti in zmirjenosti oropan čas. Nikakor se ne zgodi tista “nezaslišana stvar, da stvariteljska beseda priključ navzočnost”, pove Kocbek. Kakor da se je “današnji svet zarotil zoper najpomembnejšo človekovo silo človekove narave”. In vendar, pravi Kocbek, “vemo za čudeže”; vemo za svetost, zakaj “na tej zemlji ni mogoče ničesar pozabiti” (Edvard Kocbek, spremna beseda k *Nevesti v črnem*; Zbrane pesmi II, str. 242).

Na kaj ni mogoče dokončno pozabiti? Na sveto samo. Kako naj bi se imenovalo to novo sveto? Ne vemo, pač pa slutimo, kako NAJ BI se kazalo: “Vse, kar je, je nedotakljivo, je slavje” – to je Kocbekov iz-klic nove epohalne svetosti (v 2. pesmi iz ciklusa *Noe znova kliče na barko*; ZP II, str. 135. Če to “formulo” primerjamo s “formulo”,

po kateri se giblje današnji svet: nič ni tako sveto, da ne bi moglo biti preseženo, je razlika že na pogled očitna.

Oglejmo si, kakšna NAJ BI bila ta svetost in nedotakljivost v prej opisanih "primerih":

- Svetost narave ne bi pomenila nedotakljivosti v tem smislu, da bi kar prenehali obdelovati polja, sekati les, itd., temveč v pozornem negovanju narave in v ljubeči pozornosti, da narave ne oropamo njene naravnosti; predvsem pa, da jo "sprejmemo" in začutimo kot čudež navzočnosti. Narava se ne more več sama "paziti", obnavljati in čistiti; preveč gospodovalno smo se spravili nadnjo; mi jo moramo "sprejeti" v varstvo! Tako bi "priznali" naravi njeno svetost in nedotakljivost v bistvenem smislu. Ob-mej-iti se moramo v svoji brezmejni izkoriščevalski pohoti. Skratka, dopustiti bi morali naravo kot naravo in kot naše domovanje.
- Obuditi bi morali zgodovinski spomin in v tem smislu tudi tradicijo, iz katere vsekakor smo, *dopustiti* bi jo morali tako, da bi nas nagovarjala kot naš lastni dom, kot domače ognjišče, ob katerem se srečujemo živi in mrtvi; ognjišče, ob katerem se zbira naša sreča bivanja, pa tudi tragičnost vseh nekdanjih, sedanjih in prihodnjih generacij. Tradicijo bi morali vzeti v svoje varstvo, ne pa je imeti za poligon dokazovanja svojega edinega in brezprizivnega *prav-a*.
- Zgodovina bi bila sveta in nedotakljiva, kar pa ne izključuje njenega raziskovanja, temveč ga, nasprotno, predpostavlja v izvorni poštenosti in zavezi – seveda ne na način "desakralizacije vsega" tako, da bi ljudem prejšnjih dob odvzeli njihovo človeško dostojanstvo, s preklinjanjem in z izbrisom iz zgodovine.
- Pustiti bi morali mrtve, da so mrtvi; posvečenost mrtvih je ena od temeljnih civilizacijskih izročil. Brez sakralne enakosti mrtvih tudi sakralne enakosti živih ni. Pustiti sakralnost, nedotakljivost mrtvih pa ne pomeni, da o mrtvih ne razmišljamo ali da jih ne obžalujemo; tudi ne, da o njihovih delih ne razglabljamo, temveč prav nasprotno. Toda ne s sovraštvom brezprizivnega razsodnika, temveč ob *dopuščanju* njih samih kot ljudi. In to ne v pomenu – večinoma licemernega rekla "o mrtvih vse dobro", temveč "o mrtvih tudi slabo" – saj so bili pač ljudje in kot ljudje zmotljivi – toda nikoli tega "slabega" ne bi smeli precenjevati prek tiste meje, da bi posamezniku odvzeli dostojanstvo njegovega enkratnega, neponovljivega, tragičnega življenja.
- In mi, živi? *Dopustiti* bi se morali takšne, kakršni smo. Svetost in nedotakljivost vsakega človeka je v tem, da vsekakor dopuščáš v svoj svet kot svoj *drugi jaz*; vsakomur priznaš izvorno domovinsko pravico; vsakogar dopuščáš kot bližnjika in ga ne jemlješ kot sredstvo za dosego nekega cilja, ne kot cilj akcije. Kajti če sočloveka postaviš za cilj svoje akcije, se ne moreš izmakniti temu, da mu ne bi posegal v dušo. Gre za to, da človeku preprosto *dopustiš*, da je drugačen in torej *drugi*. To ne velja le v osebnem srečevanju z bližnjim, temveč še posebej v družbenem pogledu.
- Nova svetost naj bi se kazala v tem smislu, da bi dopuščali resnico in njeno nedotakljivost. Kjer je resnica zgolj dosežena, zadržana in za preseganje pripravljena točka, pogoj za *preseganje* moči, je tudi človek povsem razpoložljiv in seveda tudi njegova resnica. Toda človekova osebna resnica je sveta in nedotakljiva kakor človek sam. To pa ne pomeni, da se o resnicah ni mogoče pogovarjati in si jih podarjati kot dia-log in milo. Kjer je dopuščeno človekovim resnicam *biti* resnice, so šele mogoči

- pogovor, dialog in medsebojno darovanje. (Tu ne mislim na resnico kot skladnost izjave s samo stvarjo, gre za resnico kot za-ris smisla bivanja človeka kot osebe.).
- Do takšne resnice ima človek izvorno *pravico*; ta pravica je sveta, nedotakljiva in nerazpoložljiva za manipuliranje ali samomanipuliranje – to pa ne pomeni, da ima vsakdo pravico, da dela, kar hoče na škodo drugega človeka. Prav na dopuščanju pravice kot izvorne pravice do bivanja in udeleževanja družbenega življenja naroda temelji ob-mej-evanje posameznika tako, da dopušča in omogoča drugega človeka v njegovi izvorni pravici do dostojanstvenega bivanja. Gre torej za to, da sočloveku *dopustimo* tako pravico, ki jo ima kot prebivalec tega časa in svoje domovine.
  - V za-risu nove svetosti naj bi narodu dopustili, da je narod; *dopustili* naj bi njegovo svetost in izvornost. Samoizvirnost narodu kot narodu pa dopustimo tako, da omogočimo in negujemo, spodbujamo njegovo ustvarjalnost – ne pa, da jo omejujemo v dejanske cilje te ali one ideologije, ki se kaže kot človekoljubna tako, da je pripravljena narodovo samobitnost utopiti v nekakšnem internacionalizmu.
  - *Dopustimo* verovanje (konfesionalno ali kakršno koli že) ne kot zasebno zadevo, temveč kot osebno in nedotakljivo resnico; kot posameznikov osebni odgovor na vprašanja o smislu bivanja, o človečnosti in o svetosti. Ob-mej-imo se v svojem prepričevalskem pohlepu spreminjati ljudi po svoji podobi, po svoji veri, po svojem ideološkem pričanju.

V vseh teh poskusih opredeljevanja, kako NAJ BI se kazala nova epohalna svetost, sta bili največkrat uporabljeni besedi *dopustiti* in *ob-mejiti*. Besede *dopustiti* ne smemo razumeti v vsakodnevnem pomenu ali celo v pomenu političnega dopuščanja in kodificiranja! *Dopustiti* naravo kot naravo ali človeka kot človeka, kot *dragega* drugega, bližnjega, pomeni, da se v našem lastnem srcu nekaj z-gane; da se v človeškem srcu nekaj ganljivo premakne/zgane. “Zasmili” se ti ogolela narava, ki brez moči strmi v nebo s svojo goloto. Iz *so-čut-ja* do sočloveka tega človeka sprejmeš. V srcu se ti zgane l j u b e z e n do narave in do sočloveka na nov, prav na tak način, da ju dopustiš v njima lastni enkratnosti in svetosti.

S v e t o se poraja v človekovem srcu; tu je domovanje svetega/resnice – zato kdor posega po resnici posameznika, drega in suva v njegovo srce. In če te nekdo suva v srce, to boli – tega naj bi se zavedali tisti, za katere je takšno delovanje vsakodnevni opravke.

Porajanje svetega v naših srcih je porajanje novega epohalnega načina ljubezni do bivanja, ljubezni do vsega, KER v svoji čudežnosti je.

Ob-mej-iti ne gre razumeti zgolj kot nekakšno omejevanje ljudi, ki ne poznajo nobene mere, na neko “pravo mero”. Ethos pomeni v grščini – če poenostavim – navado v smislu samoumevne veljavnosti, torej tisto, kar daje značaj neki skupnosti; ethos je potemtakem celota odnosov med ljudmi neke skupnosti in med njimi in naravo. V tem smislu pomeni ethos ob-mej-itev človeka na njegovo lastno, epohalno, nepoljubno mero in je tako “prostor”, kjer se dogaja sveto in človeško.

Ko torej govorim o ob-mej-itvi, je to razumeti v smislu iskanja novega epohalnega ethosa, nove zemlje bivanja, na kateri ne bo veljalo: vse, kar je, je vredno, da propade, oziroma nič ni tako sveto, da ne bi moglo biti preseženo, temveč: *vse, kar je, je*

*nedotakljivo, je slavje*, je praznik. A ne na način izpraznjenosti in bogokletnosti raznih “praznikov”, temveč slavje, praznik vsega bivanja, ko se ti vse, kar je čudež bivanja, vgnezdi v srce, spravi in “stisne” vanj tako, da ti srce razganja.

Ta novi ethos, po domače etika, je epohalno nov, drugačen za-ris svetosti/resnice, kakor je bil “bivši”. Toda ta “novi” za-ris bivše resnice ne zanika tako, kakor da je ni bilo ali da je nič-vredna; vse človekove epohalne resnice se “nalagajo” druga na drugo in tako sestavljajo palimpsestno naravo resnice same. Novi ethos ne bo zanikal bivše resnice in še posebej ne ljudi, ki so jo nosili, jo *živeli*, temveč jo bo shranil v zgodovinski spomin kot s/o/pomin na neki čas, na ljudi neke epohe in na njihovo resnico in svetost. Ostal bo spomin na čas, ko je človek živel kot samomorilec.

Naj bo dovolj *zarotovanja* nove resnice/svetosti! Kaže se nam zgolj kot slutnja in sanja nekega sveta, ki ga ni in ni med nami. A ne pozabimo: sanje ustvarjajo svet! Kaj nismo prav v upanju in v sanjah najbližji snovanju skrivnosti, sveti igri sveta sami?!

Dovolimo si samo še malo sanjarjenja! Kako naj bi se kot družba, kot ljudje, vedli v novem ethosu do mladine? Videli smo, da je mladina znotraj za-risa “nič ni tako sveto, da ne bi moglo biti preseženo”, predvsem sredstvo za doseganje *cilja*, pogoj za stopnjevanje moči Subjekta. V novem epohalnem ethosu si zamišljam, da bi bilo mladini dovoljeno biti – mladina. Kaj naj to pomeni? To pomeni, da bi ji dopustili, da je, kar je, in da to, kar je, uresniči; najprej pa, da to, kar je, izrazi.

Svet stoji na mladini, na čem pa stoji mladina, se je duhovito vprašal dr. Jan Makarovič. Sama bi to vprašanje postavila še drugače: Ali mladina sploh *stoji*? Ali ji je dovoljeno vstati in stati ali zgolj plaziti se okrog oglov mize ali pa klečati in čakati na povelje?! In mi, odrasli, ali smo sploh odrasli, ali nam je dovoljeno – ali si vzamemo to izvorno pravico – da stojimo ali pa le napol stojimo, napol klečimo ali celo sedimo v udobnem fotelju, ne meneč se za nič? (Tako postavljena vprašanja se morda komu slišijo demagoško, pa naj bo! Samo absurdna pripeljejo do skrajnosti neko stvar zato, da je v svoji bistveni razsežnosti in problematičnosti vidnejša).

Na začetku sem povedala, da sem skozi raziskovanja spoznala ne le to, da o mladini ne vem veliko, temveč tudi to, da tega tudi mladina sama ne ve. Najbrž je ta trditev osupljiva; zdaj bom skušala pojasniti, kako je bila ta izjava mišljena.

V svojih raziskavah vrednot mladih sem se vedno bolj kot za statistične kazalce in razlike v odstotkih zanimala za t. i. *opisne odgovore*; to so odgovori, ki so jih anketiranci napisali sami, ker se pač niso zadovoljili s “ponujenimi” odgovori, ki smo jih pod vsako vprašanje zapisali raziskovalci.

V raziskavi – anketi, ki smo jo na Inštitutu za sociologijo in filozofijo pri Univerzi v Ljubljani naredili leta 1967, in v anketi, ki smo jo opravili v okviru tedanje Visoke šole za sociologijo, politične vede in novinarstvo leta 1968, sem ob analizi opisnih odgovorov anketirane mladine zares uživala. Osebne artikulacije v teh opisnih odgovorih so bile – še posebej nekatere – sijajne, natančne, globoko smiselne, povedne. Razlika med gimnazijsko mladino in dijaki t. i. srednjih tehničnih šol je bila sicer opazna, toda tudi odgovori dijakov srednjih šol so bili zanimivi. Vse drugače pa je bilo v anketi, ki smo jo opravili v letih 1980 in 1981 (na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo); opisni odgovori iz teh dveh anket so bili revni ne le po zmožnosti izražanja

svojega mišljenja (tudi znanje slovenščine je v tej razdalji neverjetno upadlo), temveč prav po miselni vsebini. Padec splošne kulturne ravni je bilo opaziti pri vsakem opisnem odgovoru. Z zelo redkimi izjemami se je zmožnost mišljenja in izražanja svojih misli prav porazno zmanjšala; razlike med t. i. tehničnimi in gimnazijskimi dijaki skorajda ni bilo več opaziti, pač pa se je pokazala razlika med vernimi in nevernimi dijaki v tem smislu, da so verni vendarle laže in svojemu občutju in mišljenju primerneje znali izraziti, kaj jim npr. pomeni Bog. Odgovor: "Bog je ljubezen, s katero se usmerjam k bližnjemu" je obstoječemu občutju gotovo bližji kakor odgovor: "Bog je izmišljotina primitivnih ljudi" itd.

Poudarjam, da je bila mladina, o kateri tu govorim, še "neusmerjena", po uvedbi usmerjenega izobraževanja pa se je stanje verjetno še poslabšalo, saj so iz učnih programov izpadli še tisti učni predmeti, ki so vsaj načelno dajali možnost – v okviru filozofije, logike – da se kaj sliši o eksistencialnih problemih človeka.

Iz branja opisnih odgovorov mladih iz anket 1980 in 1981 sem spoznala mladino drugače, kakor sem jo poznala do takrat; spoznala sem jo kot občutljivo, živo ranljivo dušo, ki omahuje v krčevitem iskanju besede, da bi se izrazila. In če besede ne najde, se v zadregi in samoobrambi zapre pred iskanjem in se umika v nekakšno ravnodušnost. Število t. i. ravnodušnih, to je tistih, ki so na naša vprašanja odgovarjali z "ne vem", "me ne zanima", "o tem še nisem razmišljal", se je v raziskavah iz let 1980 in 1981 povečalo glede na prejšnje raziskave.

Osebnost nikoli nisem mogla sprejeti misli, da je mladina "pač takšna" in da je takšna zato, ker ima vsega dovolj. Otopela je. Nikoli si nisem dovolila podvomiti o tem, da ima mladina svoje resnice, sanje in hrepenenje. Morala sem razvozlati vprašanje, odkod tolikšna revščina v njihovih opisnih odgovorih in zakaj je med njimi toliko t. i. ravnodušnih. In kaj se torej sploh dogaja z mladino; kaj "delamo" z njo? Bilo bi prebanalno, bogokletno in neresnično kratko malo reči, da je naša mladina razvajena od vsega dobrega in od tega pokvarjena. Morali bi jo še bolj "filati" z vrednotami naše družbe, da bi jo prevzgojili z vbijanem smisla in zanimanja za vse pomembne stvari v življenju in družbi.

Moram povedati, da mi je bilo bistvo ideologije naše šole dolgo skrito. Naša šola je zgrajena na znanstvenih načelih in tisto, kar se poučuje v njej, so izsledki samih znanosti!? Seveda! In prav tu je problem! Oglejmo si dvoje opisnih odgovorov, pa nam bo jasno, v čem je skrivnost ideološkosti naših šol:

"Bog je danes zame samo beseda, ki pa si jo ljudje ob prepričanju Cerkve ponazarjajo kot resničnost. Verjetno je lahko, da se je enkrat rodil človek, ki pa je bil genij. Takrat ljudje še niso bili tako umsko razviti in so, po domače rečeno, iz muhe ustvarili slona."

"Bog je kultura preprostih ljudi, ki se je ohranila do danes. Niso si znali razlagati naravnih pojavov, zato so rekli, da to počne bog ali neka višja sila."

Najprej smo zaprepadeni ob miselni revščini teh dveh odgovorov. Toda ta miselna revščina ni predvsem revščina dijakov, ki sta to napisala, temveč miselna revščina tistih, ki tako mišljenje razvijajo kot edino pravo in primerno znanstveni vzgoji. Najbrž ne delajo iz muhe slona, temveč iz ljudi bedake, saj je prav religija, recimo krščanstvo kot

tako, eden od epohalnih za-risov svetega in je zaris t. i. judovsko-krščanske civilizacije, ki ji pripadamo tudi mi sami.

Premislimo še bolj vsebino, ki jo izražata opisna odgovora! Kaj ni vsebina citiranih misli pravzaprav vsebina *znanstvenih hipotez* o religiji!? Seveda, in prav tu smo na izviri ideološkosti naših šol. Take znanstvene hipoteze se namreč dijakom ne predstavljajo kot znanstvene *hipoteze*, temveč kot nedvomne Resnice, ki se jih morajo dijaki preprosto naučiti. To je snov za izpraševanje in ocenjevanje.

V takem izobraževanju se ne kaže le slepi znanstveni optimizem 19. stoletja, ampak se prav na tej slepoti utemeljuje ideološka narava naših šol.

Nič nimam zoper znanstvene hipoteze, ki slej ko prej ostajajo zgolj hipoteze. Vedno sproti jih je treba preverjati in še po vsaki "preverbi" dobimo zgolj znanstveno resnico, ki je spet samo hipoteza in nič drugega. Menim, da je narobe prav to, ker te hipoteze niso predstavljene kot hipoteze, ampak kot Resnice; narobe je, da se v dijakih ne zbuja nikakršna distanca, "pridržek" do takih "resnic", ki jo mora vendar imeti tudi vsak znanstvenik. Iz naših šol je izvržena tudi sama znanost v svoji značilnosti, da je namreč sistem hipotez, ne pa Ideologija. Prav s takšnim "vbijanjem" "znanstvenih Resnic" v mlade glave pa samo znanost *podaljšujemo v svetovni nazor in ideologijo*.

Ko sem tako odkrila "skrivnost" ideološkosti naših šol, sem ugotovila tudi to, da naše šole niso niti znanstvene, saj znanstvenih resnic ne predstavljajo kot *hipoteze* – niti ideološko nevtralne ali celo ne-ideološke, temveč prav ideološke na t. i. znanstveni podlagi. To še posebej velja za t. i. družboslovne predmete. Opozorim naj na učni predmet "zgodovino", ki "goji" zgodovinski spomin, rekla bi "usmerjen zgodovinski spomin", ki vladajočo ideologijo *utemeljuje* kot brezprizivno Ideologijo, namesto da bi jo tematiziral in problematiziral. Vladajoča ideologija si tako zagotavlja samoreprodukcijo, s tem ko mlade ljudi vzgaja, uniformira v dobre delavce in vojake, ki bodo delali dobro in mislili malo.

Vulgarnomaterialistična vzgoja, kakršna je v naših šolah in se predstavlja kot pristna marksistična vzgoja, je iz učnih programov izločila ne le religijo kot posebno obliko izražanja *svetega*, temveč obenem in hkrati vsako *premišljanje o svetem* in o eksistencialnih vprašanjih sploh. Kakor da za nevernega človeka na vsem tem svetu ni nič svetega?! Kakor da sveto pismo ne govori tudi o meni, o nas kot ljudeh?! Naši dijaki o svetem pismu v šolah ne izvedo nič. Moja kritika ne meri na to, da dijaki ne izvedo nič o svetem pismu kot izviri katoliškega verskega nauka, temveč na to, da nič ne izvedo o svetem pismu kot simbolnem zapisu naše civilizacije.

Treba je najti odgovor na vprašanje, v čem je vzrok, da je v naši vzgoji tako, kakor pač je. Moja *hipoteza*: vladajoča ideologija je tista, ki iniciira, vztraja in prakticira takšno vzgojo, v kateri ni sledu o vprašanjih obstoja. Za ideologijo eksistencialnih vprašanj kot vprašanj ni; zanjo je že vse jasno: življenje je eno samo veselo korakanje v še svetlejšo prihodnost. Korakanje na svoji poti pušča za seboj tiste, ki so na tej poti zaostali, obnemogli ali celo padli; to je bilo že "všteto" v samem "računu" korakanja k Cilju. Kakor hitro bi torej ideologija dopustila vprašanja kot vprašanja, se more do njenih *odgovorov* posameznik vesti po svojem lastnem premisleku, se pravi ustvarjalno in tudi kritično. Če pa bi se to zgodilo, bi bila ideologija v nevarnosti, da izgubi svojo

vse-veljavno in brezprizivno moč. Moglo bi se namreč zgoditi, da bi posameznik našel drugačen odgovor, kakor ga ideologija zahteva in "ve". Tega pa si ideologija kot Ideologija ne more privoščiti in si tudi ne privošči. Skrbno pazi, da je odsotnost teh vprašanj kot vprašanj, ki bi zahtevala osebno in ustvarjalno premišljanje in osebni odgovor, popolna. S tem sta bistveno okrnjeni ustvarjalnost in spontanost iskanja in odgovarjanja na ta vprašanja. To je pa bil tudi namen.

Reči je treba, da glede obravnavanja eksistencialnih vprašanj kot vprašanj ne bi bilo bistveno boljše, če bi bila v naših šolah *znanost* res predstavljena kot znanost. O *vprašanjih* kot vprašanjih ne razmišlja nobena znanost; kdo sem kot posameznik, kot človek, ki pre-biva svojo skrivnost; kdo sem, ki bom morda moral že jutri zapustiti ta svet in vse svoje drage – s temi vprašanji se ne ukvarja nobena znanost, niti etika. Tako se za strogostjo in vsemogočo znanostjo, ki pa je za ta vprašanja slepa in nema, skriva ideologija sama; gresta z roko v roki. Vprašanje je torej globlje in bi se moglo glasiti: V čem je ideološkost same znanosti kot znanosti? Ali bolje: Iz kakšne epohalne resnice, iz kakšne "predstave o človeku" izhajata tako znanost kakor ideologija? Ta vprašanja presegajo okvir nocojšnjega razmišljanja, pa tudi na ravni šole niso rešljiva. Toda v tem še ni ovire, da eksistencialna vprašanja kot vprašanja ne bi mogla imeti svojega mesta v naših vzgojno-izobraževalnih programih, in sicer v okviru učnih predmetov, ki seznanjajo s tistimi področji človekovega duha. Ukvarjajo se s problematiko človeka kot človeka; to sta filozofija in umetnost kot taki in v celoti. Filozofije ne bi smeli predstavljati kot predalčkanje mišljenja v materializem ali idealizem... in umetnosti ne kot zaporedje različnih "smeri" ali kot naštevanje raznih pisateljev, pesnikov..., temveč filozofijo in umetnost kot tisti, ki se – vsaka po svoje – prav spuščata v brezno (človekove) skrivnosti in le-to izražata kot nepreseženo, vedno odprto *vprašanje* (človeka).

Odsotnost eksistencialnih vprašanj kot *vprašanj* je – ne le iz naših šol, temveč iz našega življenja sploh – utemeljena v načinu, kako človek danes *je*. In človek danes tako *je*, da se ozira *proč*, stran od brez-Temelj-nosti svoje eksistence. Podaljšanje znanosti v ideologijo je le skrajna posledica take *stoj*e človeka v svetu. S svoje strani "goji" prav takšno "pozabo" človekovih vprašanj, "pozabo" človekove brez-Temelj-nosti in bistvene osamljenosti v svetu, s tem pa tudi njegove bistvene odgovornosti za samega sebe, za svoja dejanja in za svet, v katerem pre-biva in ki mu je darovan.

Vseh vprašanj na tem mestu ni mogoče razrešiti; omenjam jih zgolj zato, da bi pokazala na globino problema samega. Vsa ta vprašanja so v tesni zvezi s tistim, kar smo govorili poprej, namreč z vprašanjem *nove svetosti*, nove epohalne resnice; vprašanja kot *vprašanja* sploh izhajajo iz tematiziranja/problematiciranja najvišje vrednote sodobnega človeka, ki je izražena v maksimi "Nič ni tako sveto, da ne bi moglo biti preseženo".

Vrnimo se torej k naši šoli kot podsistemu našega sistema in kot načinu samoreprodukcije prav takšnega odnosa človeka do sebe in do sveta, o kakršnem smo govorili in v katerem živimo!

Posledica *takšnega* odnosa naših šol do vprašanj obstaja, kakor smo ga uvideli, ni le takšna "napiflanost" mladih o usodnih stvareh. Bistveno je to, da v mladih ubija potrebo

po iskanju in izražanju *njihovega* lastnega, osebnega odgovora na ta vprašanja, ki pa nedvomno vznemirjajo mlado dušo, saj vsakdo tako rekoč že s svojim rojstvom prinese na svet podarjeni mu dar: resnico; le spoznati jo mora, ubesediti, *povedati*, *udejanjiti* jo mora! Dijake, najbolj občutljive za ta vprašanja, pušča naša šola nepotešene; tiste manj vztrajne pri iskanju odgovora pa “odveže” odgovornosti samega iskanja poti do odgovora, zakaj če je (z znanostjo) že vse lepo pojasnjeno, čemu iskanje besed in odgovorov? Naša šola ne spodbuja iskanja osebnih, zavezujočih odgovorov mladih samih sebi, temveč to iskanje preprečuje, ubija. Mladini ob “znanstveni ideologiji” večinoma zmanjka moči, da bi se zares iskala in se zmogla najti. Saj ne gre zgolj za zmožnost “izraziti se”, temveč tudi za možnost dejavnosti mladih. Nisem še slišala za nobeno srednjo šolo, kjer bi se dijaki posebej angažirali in hoteli izdajati svoj časopis ali celo revijo (npr. idrijske *Kaplje*), pa ne bi med njimi in varuhi pravovernosti prišlo do sporov in različnih “težav”. Kamor koli se mladi ozro, česar koli se hočejo povsem dobronamerno in konstruktivno dotakniti, povsod je – če že ne znak “prepovedana cona” – nezaupanje, sumničenje, zaviranje njihovega ustvarjalnega izražanja in delovanja.

Mladih ne oborožujemo z miselnim in jezikovnim instrumentarijem, temveč prav skrbimo, da jim to *odvzamemo*. Tako v bistvenem smislu krmimo ustvarjalnost mladih ljudi, s tem pa tudi ustvarjalnost naroda samega, ki temelji samo v odprtem odnosu do sveta in do samega sebe. Odprtost za svet terja osebno angažiranje, vzbuja željo po osebni izražanju in osebni “znajdenju” znotraj sveta, preprečuje vtopljenost v svet in med ljudi. Osebno bi bila neangažirana, ravnodušna na način človeka mase, človeka, vtopljenega v poprečje. Človek, ki je odprt za svet in zase, je prav postavljen pred osebno nujno, da svoj smisel življenja izrazi in tako s svoje strani omogoči pojavljanje nove svetosti.

V današnjem položaju pojavljanja nove svetosti preprosto ne moremo razbrati, ker se ne izraža in se ne more izraziti. Nova epohalna resnica je nasilno potisnjena v nezavedno, v neizrečeno. Človek je bitje besede; če nečesa ne izrazi, tega ni. Če besede ni, so ljudje zaprti vase, izgubljeni, nedorečeni in nezadoščeni. S tem še ni rečeno, da resnice ljudi, v tem primeru mladih, NI; seveda je, vendar na nekakšen zastrt način, nerazprto, nezavedno, nesproščeno. Pogled ljudi je nekako uprt strogo predse, ne ozirajo se ne v preteklost ne v prihodnost – saj jim prav to namreč ni dovoljeno. Ko človeka omejiš na sedanost, mu odvzameš zmožnost gledanja po horizontu; odvzameš mu torej svobodo. Ideali se nižajo, je ugotovil sociolog Jože Bajzek. Morda bi bilo natančneje reči, da se vrednote mladih le tako izražajo. “Notranji” pritisk, s katerim pritiska na človeka njegova osebna resnica, ki jo ima vsakdo v svojem srcu, in “zunajji” pritisk, ki preprečuje izražanje te resnice, pripelje do svojevrstne razdvojenosti mladega človeka. Rešiti se je skuša na razne načine; ali z iskanjem neke fiktivne identitete v različnih “nadomestkih” ali z umikom v t. i. ravnodušnost. Prav t. i. ravnodušnost mladih bi bilo treba še posebej tematizirati. Najbrž je kar verjetna hipoteza, da je nezainteresiranost mladih le ena od oblik njihove samoobrambe pred prenasilno ideologizacijo.

Ko vam predstavljam vse te svoje hipoteze, ne zagovarjam tudi teze o nujnosti uvedbe verouka v šole. Tudi se ne zavzemam za nekakšno idejno nevtralno šolo (ta

sintagma je ideološki izraz *ustvarjalne* šole, ki naj bi dajala znanje mimo ideologij, bolje: vprašanja, ki so zunaj ideologij). Gre pa mi za to, da bi naše šole zares posredovale znanost in spodbujale ustvarjalnost. Dijakom bi morala biti predstavljena cela mavrica mogočih odgovorov na vprašanja, kdo ali kaj je človek, šele potem bi se mogel do predstavljenih rešitev opredeljevati in iskati skladnost s svojim intimnim odgovorom). Spoznal bi, kako velik je svet, kako širen in omejen je človeški duh in kako globoka, neizmerljiva je (človeška) skrivnost.

Prej sem že opozorila na to, da so bili pri odgovarjanju na vprašanja ne-vernii dijaki še veliko bolj okorni, "hendikepirani" kakor vernii. Toda poudariti moram, tudi vernii dijaki so v svojem izražanju nebogljeni. Če ne-vernii praviloma ne presežejo definicij "znanstvenega ateizma", pa vernii praviloma ne presežejo katekizemske dogmatike ali pa jo presegajo s površinskim dvomom oziroma z zavračanjem posameznega cerkvenega učenja.<sup>1</sup> Veronauk kot način samoreprodukcije katoliškega svetovnega nazora ne prebija zidu katoliške ideologije. Ne "znanstvena" ne katoliška ideologija ne jemljeta krščanskega izročila kot *izročila*, ki nam je dano v vedno nov, epohalen premislek in v vedno novo, epohalno po-svojitev. Pravzaprav obe ideologiji vztrajata pri dobesednem branju svetega pisma, pri tem ena trdi, da je vse to, kar je zapisano v svetem pismu, dobesedno res, druga pa to zanika. Takšno dobesedno branje svetega pisma je že zdavnaj zavrnila teologija sama, pa tudi verniki to zavračajo,<sup>2</sup> medtem ko se Cerkev kot *institucija* opira in utemeljuje prav na dobesednem branju vsega v svetem pismu zapisanega in ga tako iz izvirmega izročila spreminja v kodeks absolutnih resnic, kakor da bi *beseda* kot beseda mogla absolutno zajeti, izraziti resnico, sveto samo.

In medtem ko katoliška ideologija prav vztraja pri tem, da je sakralno, sveto tako rekoč njena lastnina, "znanstvena ideologija" sakralno v celoti zanika in ga s prezirom zavrača in prepušča religiji, Cerkvi. T. i. znanstvena ideologija prav vztraja pri tem, da je vse, kar je sakralno in kar naj bi bilo v zvezi z razmišljanjem o svetem, prav cerkvena stvar. S tem pa prepušča mlade ljudi, ki so v svojem iskanju resnice in svetosti bolj vztrajni, okrilju Cerkve, čeprav svetega/božjega kot Boga v verskem smislu niti iskali niso ali ga celo ne sprejemajo.

Pri tem vulgarnomaterialistična vzgoja, ki vztraja pri desakralizaciji vsega (saj veste, po maksimi, "da ni nič tako sveto, da ne bi moglo biti preseženo"), spregleda, da ideološka sakralizacija ni sakralno, sveto samo. Naj to pojasnim ob zgledu: nedvomno je bil Stalin sakralizirana osebnost, nedotakljiva z besedo in dejanjem, se pravi, bil je ideološko sankcionirana sveta oseba. Toda, ko so ga "desakralizirali", so ga do konca, če lahko tako rečem: vzeli so ga iz posvečenega mavzoleja in ga baje pokopali nekje za zidom. S tem mu niso odvzeli le ideološko sankcionirane svetosti, temveč tudi bistveno človeško; *razčlovečili* so ga, odvzeli so mu tisto, kar pripada slehernemu človeku kot človeku, da je namreč spodobno pokopan in da mu priznamo, *do-pustimo* enkratnost njegovega bivanja in torej to človeško dostojanstvo in svetost. Takšne in podobne izključitve pozna v svoji dolgoletni zgodovini tudi Cerkev kot institucija.

Ideologizacija sakralnega torej ni sakralno samo. Ideologizacija sakralnega, to je *skrivnosti*, hoče prav skrivnost razložiti "brez ostanka"; pojasniti jo hoče kot tako in v celoti in postati njen Gospodar; skrivnosti torej ne do-pusti kot skrivnost. To velja seveda

tudi za katoliško ideologijo, kolikor prav vztraja pri dobesednem branju svetega pisma in ne pri svetem pismu kot simbolnem zapisu naše civilizacije. Zgodbe v svetem pismu je treba brati kot simbolne, ne kot dobesedno resnične pripovedi. Saj je sveto samo nemogoče povsem in enoznačno razložiti, pretopiti v besede (že zaradi večpomenskosti samih besed); besede so le hodulje, s katerimi si skušamo pojasniti skrivnost, si jo približati, da bi sploh mogli bivati.

Ne le vulgarnomaterialistično zanikanje svetega, tudi dogmatsko katoliško učenje ne raz-ločuje *svetega* od izraženega oziroma ideologiziranega svetega. Tisto, čemur *pravimo* "krščanska ljubezen", je tudi v mojem srcu! Zatorej bo le treba končno priznati, da se ne spreminja le ateistična zavest, ampak tudi religiozna, in ne le religiozna, ampak tudi ateistična. Kajti prav eksistencialnih vprašanj ne rešuje za vse večne čase nobena ideologija oziroma svetovni nazor; vsakdo mora ta vprašanja primarno rešiti sam – pri tem je seveda razumljivo, da si posameznik more z enim ali drugim svetovnimazorom pomagati ali v njem celo umiriti tesnobo svojih vprašanj. Toda – vsakdo sam!

V svojem iskanju pa so neverni dijaki veliko na slabšem kakor verni, zakaj verni so že kot verni naravnani v neko izražanje svetega, zanjo vsaj vedo, medtem ko so neverni v tem popolnoma prepuščeni sami sebi. Poleg tega so verni dijaki člani cerkvenega občestva, kjer vsaj slišijo kaj o ljubezni, o bližnjem, o dobroti in hvaležnosti, medtem ko "laična" vzgoja ponuja predvsem "objektivne zakonitosti", razredni boj, razredno sovražstvo in vrednote, ki jih mladi težko naslonijo na neki steber in jih vzamejo za svoje.

Naj opozorim, da raz-ločim Cerkev kot *občestvo*, v katerem so verniki intimno združeni, od Cerkve kot *institucije* ne da bi bilo obe naravi Cerkve kdaj mogoče povsem ločiti. Cerkev kot *občestvo* je srčna pripadnost bližnjih, enako utripanje src, Cerkev kot *institucija* pa je hierarhično urejena organizacija, ki varuje moč svoje resnice in resnico svoje moči. Zanj veljajo iste zakonitosti kakor za vsako drugo institucijo. Cerkev kot *institucija* je ena od oblik *volje do moči* – celo ne glede na dobre namene njenih članov ali hierarhije. Institucionalna narava Cerkve se lahko kaže bolj ali manj ekskluzivno, bolj ali manj militantno; včasih bolj prevladuje občestvena, drugič bolj institucionalna narava Cerkve. Pravo razmerje med njima je treba vzpostavljati vedno na novo. Cerkev kot *institucija* je namreč vedno v nevarnosti, da postane ekskluzivna prek meje krščanskega poslanstva, ki ga izpričuje, se pravi, vedno je v nevarnosti, da bi se vedla kot povsem posvetna organizacija in "pozabila", da je in mora biti primarno *občestvo* vernikov. Ta nevarnost je nenehna in od vsakega vernika je odvisno, kakšna bo Cerkev, ki ji pripada; ali bo bolj *občestvo* ali bolj *posvetna ustanova*. Institucionalna narava Cerkve prevladuje tedaj, kadar ji je bolj kot pričevanje pomembna pokorščina, kadar ji je bolj kot resnica pomembna korist Cerkve, kadar ji je bolj pomemben cilj Cerkev kakor pa metode, ki jih pri tem uporablja, skratka, kadar je bolj kot pričevanje krščanske *ljubezni* pomembna njena moč.

Menim, da je na Hrvaškem dosti večja nevarnost t. i. belega klerikalizma kakor v Sloveniji – in na to nevarnost ne smemo pozabiti. Še posebej verniki ne smejo tega nikoli pozabiti. Enako ne smemo pozabiti na t. i. "rdeči klerikalizem", če – parafrazirajoč "beli klerikalizem" – tako poimenujemo vulgarnomaterialistični dogmatizem. "Rdeči

klerikalizem” je v načelu enak kakor vsak klerikalizem; to je neodprtost za svet, zdogmatizirana resnica v Resnico, ki se uveljavlja z močjo oblasti in z njenimi atributi. Menim, da je nevarnost t. i. rdečega klerikalizma velika in je že tu, s svojo ekskluzivnostjo in sektaštvom spodbuja t. i. beli klerikalizem, saj se Cerkev kot institucija brani; mejo med samoobrambo in napadom pa je težko potegniti oziroma vztrajati pri njej. Moramo se obvarovati enega in drugega klerikalizma. More se namreč zgoditi, da bo nekega dne vsa naša duhovna sfera razdeljena na dva duhovna totalitarizma, ki bosta vsak na svoji strani skrbela za to, da jima nič in nihče ne uide izpod nadzora. Ni namreč dovolj, da ideologiji druga drugi priznata samostojnost, avtonomnost. Tudi znotraj samih sebe morata dopuščati svoboden prostor za iskanje; še posebej pa je pomembno, da dopuščata odprt vmesni prostor med eno in drugo ideologijo. Če do tega ne bo prihajalo in ne bo prišlo, se ne bomo izognili politiziranju razlik med verniki in ateisti, to pa nujno vodi v sektaštvo z obeh strani, ko drugi drugim očitajo primitivizem, laž in hinavstvo, razlike med besedami in dejanji, zmote v preteklosti, namesto da bi kot ljudje bivali drug ob drugem in predvsem *drug z drugim* in iskali različne poti do človeške sprave.

Ob vseh teh bojaznih, ki jih izražam ob nevarnosti ekskluziviranja Cerkve kot institucije, moram vendarle reči, da je – kolikor je meni danes poznano – Cerkev pri nas, v Sloveniji, bolj občestvo kakor pa institucija. In upam, da bo tako ostalo!

Menim, da je prav zaradi izpraznjenosti našega vzgojno-izobraževalnega sistema glede na eksistencialno problematiko človeka področje delovanja Cerkve danes širše, kakor bi bilo sicer. To delovanje je tudi pomembno, saj so danes verniki – menim – veliko srečnejši ljudje kakor pa ateisti. Povsem ideološki pogled na bistvo religije je vzrok, da je naša šola odpovedala prav tam, kjer bi morala biti navzoča; kot pomočnica pri iskanju smisla bivanja in kot varuhinja, posredovalka duha in kulture. Le kako naj šola pomaga mladim pri njihovem iskanju smisla bivanja, če so pa eksistencialna vprašanja načelno in konkretno izgnana iz šol? Kakšno pomoč je dobil – če jo je tudi iskal – anketirani dijak, ki je na naše vprašanje o smislu življenja odgovoril: “Življenje po svojem kopitu (služba od 7<sup>h</sup> do 14<sup>h</sup> – kosilo – dve uri prosto – večerja – spanje); ko pomislim na to; mi gre na bruhanje!?” Človek, ki tako misli, najbrž ni srečen, saj v življenju ni našel nič “vrednega”; ne jemlje ne svojega življenja ne življenja sočloveka kot dar in čudež. Ne gre za to, naj bi šola mladim vbijala smisel življenja v glavo, temveč da bi razpirala tisto obzorje odprtosti za svet, znotraj katerega se je mogoče najti in “utemeljiti” kot enkratna, odgovorna in ustvarjalna oseba.

Glede na vse, kar je bilo tu rečeno o našem vzgojno-izobraževalnem sistemu, menim, da je naša družba mačehovska do mladine, in to ne le – še posebej v zadnjem času – glede na omogočanje materialnih, socialnih možnosti, temveč prej in bistveneje v tem, da jih ustvarjalno ne spodbuja, temveč prej “kastrira”. Ne bi bilo prav reči, da so te generacije izgubljene, saj se – na srečo – ideologizacija in indoktrinacija nikoli povsem ne posrečita; človek je prevelika skrivnost. Vendar so izgubljene v nekem globljem pomenu besede; pravzaprav smo “pozabili” nanje. Pozabili smo, da tudi nje bolita zamolčana osebna resnica in prisilna neustvarjalnost, zaradi česar jim je odvzeta ne le njihova možnost odraščanja in *odraslost*, ampak tudi *mladost* – če je mladost ustvarjalni žar iskanja svoje lastne identitete. Kot družba smo “pozabili” tudi, da so mladi najpoprej

*ljudje*, ranljivi in občutljivi in da so tudi zaradi nas brez pomoči in sami, kot samorastniki se prebijajo skozi življenje. Pozabili smo, da človek res ne živi samo od kruha.

V tem predavanju bi vam lahko govorila o tem, kako mladina presoja to ali ono, saj je teh podatkov kolikor hočete. Toda nocoj sem videla priložnost, da povem nekaj o problemu samega izražanja vrednot mladih. Obenem sem vam želela opisati tudi svoje lastno človeško spreminjanje in dozorevanje ob raziskavah problemov mladih. Od začetnega samozaupanja sociologije sem končno prispela do človeških stisk mladih. Celo svoji hčeri sem začela gledati nekako drugače, z nekim spoštovanjem in z drugačno ljubeznijo. Bolj ko sem raziskovala položaj mladine, bolj se je v meni vzbujalo *so-čutje*. Naj ob tej izjavi nobeden od navzočih mladih ne misli, da s to izjavo izražam usmiljenje ali pokroviteljstvo nad njimi – pokrovitelji imajo že tako preveč. Tudi besedo *so-čutje* je treba razumeti v njeni izvorni pomenskosti; gre za *so/ob/čutje* stiske mladih kot *člo-veške* stiske, torej tudi kot moje stiske. Predvsem gre za *so-čutje* kot čutenje moje soodgovornosti za njihovo življenje. To, kar se dogaja z našo mladino, se dogaja pred našimi očmi, pred mojimi očmi in z našo pomočjo. To, kar se dogaja z mladino, je le posebna oblika tega, kar se dogaja z nami vsemi. Toda mi starejši bomo že kako preživeli svoj čas, odgovornost do mladih pa ostaja. In to ne le odgovornost do mladih kot sociološke kategorije, do ljudi v starosti od do, temveč prav do njih kot *ljudi*. Ostaja naša odgovornost do naše prihodnosti, ki jo bodo mladi morali vzeti nase. Torej je odgovornost do mladih obenem odgovornost do narodove kulture, do naroda, ki je in hoče biti nezamenljiva, enkratna bit-nost.

Vidite, tako sem se ob raziskovanju mladih sama “pomladila”, če naj tako rečem, in obenem “odrasla”; nase sem vzela dolžnost razpiranja svetega med nami in razkrinkavanja tistega, kar to svetost krni. Seveda delam to po svojih omejenih zmožnostih, ampak nisem sama, saj smo mi vsi tukaj doma in hočemo biti tukaj doma in smo torej soodgovorni za naš dom. In predvsem so tu mladi sami, ki so odgovorni zase in za svet, ki jim je darovan in ki si ga bodo nekoč morali – in si ga bodo naložili na svoja ramena in ga prenesli, kakor je sveti Krištof prenesel svet in *sveto* čez morje obupa.

Naj jim bo pri tem v pomoč naša ljubezen!

*Prispevek je bil objavljen v zborniku Vrednote mladih. Priloga tretjega dne 19. 11. 1985.*

## OPOMBE

1. Tako ugotavlja sociolog dr. Marko Kerševan, da trdno verjame v posmrtno življenje le 5 % vseh anketiranih dijakov oz. jih 11 % veruje v posmrtno življenje, medtem, ko se ima za prepričane vernike 8 % anketiranih, oz. 26 % vseh anketiranih izjavlja, da so religiozni. Razlika med “verovanjem” in sprejemanjem posmrtnega življenja je očitna. (Glej: Marko Kerševan: “(Ne)reli-gioznost mladih v Sloveniji (II.)”, Teorija in paksa 1985, let. XXII, štev. 7-8, str. 761 )

2. Sociolog Jože Bajzek ugotavlja, da samo 37,3 % tistih, ki obiskujejo pošolski mladinski verouk, izraža mnenje, da so njihovi najvišji ideali religiozni, in samo 12,3 % tistih, ki ne obiskujejo več pošolskega mladinskega verouka, se še odloča za religiozne ideale. (Glej: Jože Bajzek: "Vrednote mladih", Znamenje 1985, leto XV., števil. 1, str. 32)